

«Українська Релігієзнавча Енциклопедія»: історія ідеї та проблеми її втілення

Анатолій Колодний

Інститут філософії імені Г. Сковороди НАН України, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-8717-9936
Email: cerif2000@gmail.com

Людмила Филипович

Інститут філософії імені Г. Сковороди НАН України, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-0886-3965
Email: lf Filip56@gmail.com

Резюме: У статті здійснено огляд «Української Релігієзнавчої Енциклопедії», що невдовзі з'явиться друком. Видання підготовлено академічним колективом 20 років тому. Висвітлено історію створення енциклопедії, її особливості, здобутки, проблеми та перспективи.

Ключові слова: енциклопедія, релігія, релігієзнавство.

The Ukrainian Encyclopedia of Religious Studies: history of the case and publishing trouble

Anatolii Kolodnyi

NASU H. Skovoroda Institute of Philosophy, Kyiv, Ukraine

Liudmyla Fylypovych

NASU H. Skovoroda Institute of Philosophy, Kyiv, Ukraine

Abstract: The article reviews the Ukrainian Encyclopedia of Religious Studies that will be published soon. The encyclopedic work was prepared by the academic team 20 years ago. The history of the encyclopedia case, its features, and achievements in religious studies, as well as problems and prospects of its publishing are covered.

Keywords: encyclopedias, religions, religious studies.

ЦИТУВАТИ СТАТТЮ:

Колодний А., Филипович Л. «Українська Релігієзнавча Енциклопедія»: історія ідеї та проблеми її втілення. *Енциклопедичний вісник України*. 2020. Вип. 12. С. 80–85. DOI: 10.37068/evu.12.8

Передумови появи енциклопедії та її концептуальні засади. Від часу створення в Інституті філософії імені Г. Сковороди НАН України Відділення релігієзнавства¹ (далі – ВР) було чітко визначено його компетенції. Крім суто наукових цілей, ВР стало виконувати інші функції – освітню, просвітницьку, інформаційну, координаційну, експертну тощо. Відділення у 1990-х роках постало творцем сучасної вітчизняної науки про релігію, відстоюючи позиції «релігієзнавства» як навчальної дисципліни в закладах вищої освіти. Особливістю ВР є його тісна співпраця з богословськими структурами, із освітянськими закладами, громадськими та релігійними організаціями, із міжнародними науковими професійними асоціаціями. Така різномісна діяльність ВР сприяла утвердженню українського релігієзнавства, зокрема науковому вивченню релігії як феномену, як культурного і духовного явища. Науковці зосередилися на дослідженні історії релігії, особливо в Україні, сучасних її форм і виявів, перспектив і прогнозів щодо розвитку релігій в Україні та світі.

Своєрідним узагальненням діяльності вітчизняних релігієзнавців став проект «Українська Релігієзнавча Енциклопедія» (далі – УРЕ), роботу над яким розпочали 1996 року. Для його появи були всі передумови, передусім завершення укладання «Релігієзнавчого словника» [Релігієзнавчий...], що містить близько 2000 гасел. Над ним працювали 100 авторів, і хоча деякі його статті вже застаріли, нині словник продовжує бути актуальним і затребуваним в мережі Інтернет². Передбачалося, що саме ця словникова матриця стане базовою для подальшого її розширення, доповнення, зокрема у форматі енциклопедії.

Проект УРЕ виглядав грандіозно – планували підготувати три томи (8000 гасел) й опублікувати їх у 2000 році. Редколегія усвідомлювала важливість цього видання для суспільства, тож прагнула залучити відомих у світі істориків, філософів, соціологів і психологів релігії, теологів США та Західної Європи, богословів різних конфесій. У рекламному буклеті, який надрукували українською та англійською мовами, зазначалося, що УРЕ – це звід усіх релігієзнавчих знань, поданих в українських довідкових виданнях. Окрім цього, передбачалося охопити здобутки вітчизняного та міжнародного релігієзнавства останніх років.

Загалом УРЕ мала на меті дати широку статистику й узагальнений аналіз стану церковно-релігійного життя в Україні й світі, вмістивши по-

¹ Про діяльність ВР докладно можна ознайомитися в щорічних звітах, представлених в архівах НАН України, збірниках «Українському релігієзнавству 10 років» (К., 2001), «Академічне релігієзнавство України: історія і сьогодення» (К., 2006), Українській Асоціації релігієзнавців двадцять років (К., 2013), «Релігієзнавча наука України років незалежності» (К., 2010) та ін.

² URL: <https://ure-online.info/encyclopedia>.

над 3 тисячі гасел. Видання мало вмещувати велику кількість інформативних таблиць, карт, схем, хронологій, календарів.

Релігієзнавча енциклопедистика і Україна. Зі зміною в країні комуністичної ідеології релігієзнавство отримало новий етап розвитку: науковці почали активно вивчати предметне поле релігієзнавства, його категорії, поняття. Як результат – опубліковано видання «Академічне релігієзнавство» [Академічне...], що запропонувало принципово новий підхід до розуміння релігії та релігієзнавства. Релігієзнавча, а не релігійна чи конфесійна енциклопедія, передбачала відмову від старої парадигми енциклопедій у поданні релігійних тем. УРЕ була покликана не просто замінити термін «атеїзм» «релігієзнавством», а наповнити неосвоєне дослідницьке поле науковим трактуванням. У цьому сенсі УРЕ мала б сприяти становленню в Україні релігієзнавства як науки, а не транслювати систему уявлень, що зумовлюють зневажливе ставлення до релігії, релігійної свідомості чи діяльності в українському суспільстві.

Тоді ж, окрім теоретичних, з'явилися й суто практичні проблеми, пов'язані зі стрімкою зміною релігійного життя України після здобуття незалежності. Із національним відродженням у державі активізувалася діяльність різних релігійних організацій, розширилася палітра релігійних напрямків і течій, з'явилися нові релігійні феномени, що потребували вивчення, важливим стало питання про місце релігії у житті нації. Цілком закономірно, що колектив укладачів енциклопедії дійшов висновку про необхідність створити енциклопедію українознавчого характеру. УРЕ мала стати саме українською релігієзнавчою енциклопедією, а не енциклопедією релігій. Україноцентричність видання означає пропагування власних досягнень у справі вивчення релігії, опис суто українських релігійних явищ, висвітлення матеріалу з позиції «української картини світу».

Українознавчий характер видання зумовив нову проблему – підбір авторів, які б готували матеріали згідно з концепцією енциклопедії, описували постаті, історичні події, подаючи їм відповідні оцінки тощо. Водночас проект передбачав і широку представленість світової релігієзнавчої думки. Крім такого очевидного завдання, як об'єктивне описання феномену релігії, релігій України в інтерпретації українських авторів, УРЕ поставила собі за мету об'єднати релігієзнавчі кадри зі всієї України, залучати до створення УРЕ молодих науковців.

Релігієзнавча енциклопедистика у світі. З огляду на зазначене вище, проект був концептуально продуманим, системним й актуальним. Його реалізації передувала кропітка попередня робота методичного характеру. Взавши за основу «Релігієзнавчий словник», редактори вирішили додатково вивчити зарубіжний енциклопедичний досвід у галузі релігійних досліджень. Серед важливих видань, що зацікавили редколегію, – 16-томна

англомовна «Енциклопедія релігії» [Encyclopedia...], підготовлена в Чиказькому університеті. Українських науковців вразила масштабність задуму американців. У ній описано велику кількість артефактів релігійного життя – від його початків і до сучасної доби. «Енциклопедія релігії» для укладачів УРЕ була взірцем для написання енциклопедичних статей.

Редакція аналізувала також енциклопедичний досвід білоруських, польських і російських релігієзнавців. У пригоді стали конфесійні енциклопедії (католицька, православна, мормонська тощо). Колектив активно вивчав відому однотомну енциклопедією «Народи і релігії світу» [Народы...], що окреслює світові релігії й народи, що їх сповідують. Її уклали фахівці Інституту етнології і антропології імені Н. Миклухо-Маклая РАН.

На той час російські колеги розпочали роботу над новим проектом – «Енциклопедією релігій». Як зазначено в передмові до опублікованого в 2008 році видання, в системному вигляді вона є різноманітним релігійного життя як в історичній ретроспективі, так і в його нинішньому вимірі [Энциклопедия..., с. 6]. Загалом у ній подано енциклопедичні довідки про конфесії, доктрини, міфологію, символіку, теологію та демонологію, зміст священних книг, культові практики, етичні та правові норми, форми мистецтва, соціальні інститути тощо. Значну частину видання присвячено релігійним реформаторам, філософам і теологам, їх долям, творам і внеску в історію релігії.

Реалізація проекту. На основі аналізу українських і зарубіжних видань було створено реєстр гасел. Редколегія чітко визначила основні розділи енциклопедії та затвердила відповідальних редакторів. Сформувала колективи авторів, які б професійно виконували роботу із забезпечення наповнення розділів енциклопедичними статтями. Редколегія мала переконання, що готувати статті мають не просто релігієзнавці, а вузькопрофільні фахівці. Колектив розробив схеми написання статей про персоналії, події, релігії тощо.

Енциклопедія мала постати джерелом знань про релігійне життя людства, а передусім – релігійне життя України. Такий комплекс знань не існує ізольовано від інших, а містить великий масив різноманітної інформації – з історії, філософії, літератури, археології тощо. З огляду на це планувався додаток до УРЕ – спеціальний тематичний довідник.

Під час укладання УРЕ через великий обсяг ілюстративного матеріалу довелося відмовитися від нього й обмежитися лише поданням схем.

Редакція УРЕ й авторський колектив усвідомлюють, що видання як фундаментальна академічна праця має бути сучасним – таким, що відображає найновіші результати релігієзнавчих досліджень не лише українських, а й зарубіжних вчених, залучає під час написання статей численні наукові джерела про релігії не лише українських, а й провідних зарубіжних фахів-

ців, зрештою, відповідає актуальним запитам соціуму. Створення академічних енциклопедій – це окремих вид наукової роботи, що вимагає від авторів дещо інших підходів, ніж написання, наприклад, монографій. УРЕ – це концентрація наукової думки на безліч тем. Вона об'єднує сотні науковців, які, зрозуміло, по-різному не лише мислять, а й трактують матеріал.

ВР неодноразово зверталось до Президії НАН України з пропозицією затвердити підготовку цієї енциклопедії як планову науково-дослідну роботу з релігієзнавства. Але, на жаль, так не сталося. Економічна й фінансова кризи, що поставили гуманітарні науки на межу виживання, перешкодили реалізації наших задумів, відтягли на роки терміни їх виконання. Довелося призупинити роботу над енциклопедією. Окремі представники з діаспори обіцяли профінансувати проект, що надихало укладачів до праці. Загалом колектив творців УРЕ працював і працює на волонтерських засадах, обстоюючи ідею необхідності появи в Україні такого фундаментального видання. Згодом, щоб завершити проект, редакція пішла шляхом оптимізації його змісту, укрупнюючи певні гасла або ж взагалі відмовляючись від деяких із них. При цьому унікальні за своїм змістом статті все одно лишалися. За згодою наших зарубіжних колег зі США, Польщі, Росії ми додали і окремі їхні гасла. Отже, в деякому сенсі УРЕ є міжнародним науковим довідковим виданням.

Перспективи. Обіцяна ще в 2000 році 3-томна УРЕ досі не опублікована. Відтоді минуло 20 років. Нині доводиться констатувати, що об'єктивні обставини, на жаль, стали на заваді втілення великого задуму. Завершення роботи над УРЕ тримається на ентузіазмі А. Колодного. Він працює над редагуванням енциклопедичних статей, актуалізує інформацію в них, дописує окремі нові гасла, що відповідають потребам часу. В цілому за 20-річний період вдалося покращити зміст енциклопедії, збагатити її текст. Наразі корпус енциклопедії складається із 3000 гасел, авторами яких є близько 150 авторів. Видання аж ніяк не можна назвати застарілим, і є перспективи його опублікувати найближчим часом.

ЛІТЕРАТУРА

Encyclopedia of Religion. Vol. 1–16 / ed. M. Eliade. Chicago: University of Chicago, 1987.

Академічне релігієзнавство / за ред. А. Колодного. Київ: Світ Знань, 2000.

Народы и религии мира / гл. ред. В. Тишков. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998.

Релігієзнавчий словник / гол. ред. А. Колодний, Б. Лобовик; Інститут філософії імені Г. Сковороди НАН України. Київ: Четверта хвиля, 1996.

Энциклопедия религий / под ред. А. Забияко, А. Красникова, Е. Элбакян. Москва: Академический Проект, 2008.

REFERENCES

- Eliade, M. (Ed.). (1987). *Encyclopedia of Religion*. Chicago: University of Chicago.
- Kolodnyi, A. & Lobovyk, B. (Eds.). (1996). *Dictionary of religious studies*. Kyiv: NASU H. Skovoroda Institute of Philosophy, Chetverta khvyliia [In Ukrainian].
- Kolodnyi, A. (Ed.). (2000). *Academic Religious Studies*. Kyiv: Svit Znan [In Ukrainian].
- Tishkov, V. (Ed.). (1998). *Peoples and Religions of the World*. Moscow: Great Russian Encyclopedia JSC [In Russian].
- Zabiyako, A., Krasnikova, A., Elbakyan, E. (Eds.). (2008). *Encyclopedia of Religions*. Moscow: Akademicheskyy proyekt [In Russian].

Отримано: 02-11-2020
Ревізовано: 10-11-2020
Акцентовано: 12-11-2020